

YENİ DÜZENİN İNŞASI

Jeoekonomi Çağında
ve
Vaşington-Moskova Hattında
Büyük Güç Rekabeti

MUSTAFA ŞAHİN

✉ / otukennesriyat

YAYIN NU: 2402
KÜLTÜR SERİSİ: 1253

T.C. KÜLTÜR ve TURİZM BAKANLIĞI
SERTİFİKA NU: 49269

ISBN: 978-625-8838-08-4

www.otuken.com.tr | otuken@otuken.com.tr

ÖTÜKEN NEŞRİYAT A.Ş.®

Koşuyolu Mah. Mahmut Yesari Cad. Nu: 76 • 34718 Kadıköy-İstanbul
Tel: (0216) 546 03 50

Genel Müdür: Ertuğrul Alpay

Genel Yayın Yönetmeni: Göktürk Ömer Çakır

Editör: Ayşegül Büşra Paksoy

Kapak Tasarımı: Mahmut Doğan

Dizgi-Tertip: Damla Acar

Kapak Baskısı: Çınar Matbaacılık

Baskı: Ötüken Neşriyat A.Ş.

Koşuyolu Mah. Mahmut Yesari Cad. Nu: 76
Kadıköy-İstanbul
Tel: (0216) 546 03 50
Sertifika Nu: 49269

İstanbul - 2026

Kitabın bütün yayın hakları Ötüken Neşriyat A.Ş.'ye aittir.
Yayınevinden yazılı izin alınmadan, kaynağın açıkça belirtildiği akademik
çalışmalar ve tanıtım faaliyetleri haricinde, kısmen veya tamamen alıntı
yapılamaz; hiçbir matbu ve dijital ortamda kopya edilemez, çoğaltılamaz ve
yayımlanamaz.

Mustafa Şahin: 1993'te Tokat'ta doğdu. Lisans, yüksek lisans ve doktora eğitimlerini sırasıyla İstanbul Üniversitesi, Millî Savunma Üniversitesi ve Yıldız Teknik Üniversitesi'nde uluslararası ilişkiler alanında tamamladı. Hâlihazırda Yıldız Teknik Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler Bölümü'nde görev yapmaktadır. Şahin'in araştırmaları ulusal ve uluslararası akademik dergilerde yayımlanmış; Bu kapsamda ABD–Rusya ilişkileri, jeoekonomik stratejiler, enerji güvenliği ve bölgesel rekabetler başta olmak üzere çağdaş uluslararası siyasetin temel meselelerine odaklanan çeşitli çalışmalar kaleme almıştır. Bilimsel organizasyonlar ve yayın faaliyetlerinde de yer alan Şahin, akademik çalışmalarını jeoekonomi, uluslararası güvenlik, büyük güç rekabeti, Amerikan dış politikası, Rus dış politikası ve milliyetçilik düşüncesi alanlarında sürdürmektedir.

İÇİNDEKİLER

ÖN SÖZ.....	11
GİRİŞ.....	15

1. BÖLÜM JEOEKONOMİ YAKLAŞIMI VE JEOEKONOMİK STRATEJİLER

Jeoeconomının Tarihsel Bağlamı	32
Kavramdan Yaklaşım Jeoekonomi.....	42
Ekonominin Silahlaştırılması: Jeoekonomik Stratejiler.....	58
Kapsayıcı ve Dışlayıcı Jeoekonomik Stratejiler.....	83

2. BÖLÜM MAKBUL RUSYA DÖNEMİ: KAPSAYICI JEOEKONOMİK STRATEJİ

RUSYA'NIN EHLİLEŞTİRİLMESİ	97
MAKBUL RUSYA'YA YÖNELİK AMERİKAN DIŞ POLİTİKASI.....	113
SOĞUK SAVAŞ ETKİSİNDE BABA BUSH DÖNEMİ	126
Amerikan Karar Alıcıların Tutumları	126
Geleneksel Kaygılarda Yeni İlişkiler.....	130
Mütereddin Politikanın Sonu	133
CLINTON DÖNEMİ VE DEMOKRATİK GENİŞLEME	139
Müttefik Rusya Arayışı	141
Amerikan Çıkarlarının Savunulması ve Yeltsin	152
İlişkilerin Yeni Yüzü: Çalışma Ortaklığı.....	162
Nükleer Güvenliğin Tesisi ve Silah Kontrolü.....	184
NATO Genişlemesi ve Tarafların Gerçek Politikaları.....	190
İlişkilerin Temel Problemi: Kurumsallaşmamak	209
ABD'nin Rusya'ya Ekonomik Desteği	211
Uluslararası Örgütlerin Rusya Faaliyetleri	247
Uluslararası Örgütlerin Rusya Faaliyetlerinin Kritiği.....	257
Clinton Döneminin Kritiği: Yarım Kalan Hikâyeler.....	262
TERÖRÜN GÖLGESİNDE İMPARATORLUK ARAYIŞI: BUSH DÖNEMİ	270

Bush'un Yönetim Anlayışı ve Dış Politikası.....	270
Bush'un Rusya Politikasının Oluşumu	275
Terörizmle Mücadelede Amerikan-Rus İş Birliği	280
ABM Anlaşması ve Amerikan Ulusal Füze Savunma Sistemi	285
Irak'ın İşgali ve Yolların Ayrılmasının Başlangıcı	289
İş Birliğinin Sonu: Demokrasi Gündemi ve Renkli Devrimler	294
NATO Genişlemesi ve Gürcistan'ın İşgali	304
İkili Ekonomik İlişkiler ve Rus Reformları	312
Yeniden Yeni Araçlarla Çevreleme: Bush Döneminin Kritiği	314

3. BÖLÜM

DIŞLAYICI JEOKONOMİK STRATEJİ DÖNEMİ: “MENFUR RUSYA”

MÜCADELENİN BAŞLANGICI: BARACK OBAMA DÖNEMİ.....	329
Obama'nın Yönetim Anlayışı ve Dış Politikası	330
Obama'nın Rusya Politikasının Oluşumu	335
İlişkileri Yeniden Başlatma Girişimi	341
Nükleer Güvenlik	348
Kırım'ın İşgali ve Isınan Savaş	352
ABD Başkanlık Seçimleri ve Rusya'nın Etkisi	361
Obama Döneminde Rusya'ya Uygulanan Yaptırımlar	363
Obama Döneminin Kritiği.....	379
DONALD TRUMP: YARIM KALAN BİR HİKÂYE.....	386
Trump'ın Yönetim Anlayışı ve Dış Politikası	388
Trump Dönemi ABD-Rusya İlişkileri.....	393
Trump Dönemi Rusya Yaptırımları	403
Trump Döneminin Kritiği.....	410
JOSEPH BIDEN DÖNEMİ VE SAVAŞ SICAKLIĞI.....	416
Biden'in Yönetim Anlayışı ve Dış Politikası	417
Ukrayna'nın İşgaline Giden Süreç	420
İki Boyutlu Yaptırımlar Politikası	426
Yarının Belirsizliği: Biden Döneminin Kritiği.....	450
SONUÇ.....	459
KAYNAKÇA	473

TABLÖLER LİSTESİ

Tablo 1: Jeoekonomik Stratejilerin Oluşum Süreçleri	64
Tablo 2: Jeoekonomik Araçların Genel Nitelikleri.....	72
Tablo 3: Jeoekonomik Stratejilerin Genel Nitelikleri.....	78
Tablo 4: Jeoekonomik Stratejilerin Etkililiğini Belirleyen Değişkenler	80
Tablo 5: Kapsayıcı ve Dışlayıcı Jeoekonomik Stratejiler	83
Tablo 6: 1992-1998 Arasında FSA Projelerine Ayrılan Bütçe	221
Tablo 7: 1992-2001 Arasında ABD'nin Rusya'ya Toplam Yardımı	238
Tablo 8: FSA Programı 1992-2002 Rusya Bütçesi	240
Tablo 9: Rusya'nın 2004-2008 Arası Dış Ticaret İstatistikleri.....	302
Tablo 10: G. W. Bush Dönemi ABD-Rusya Ticaret Hacmi	314
Tablo 11: Jeoekonomik Stratejilerin Maliyeti	464

ÖN SÖZ

Otuz yılı aşan uluslararası ilişkiler öğrenciliğimin en mesut anları arasında, zihin terlerine şahit olduğum genç meslektaşlarımın yayımlanan eserlerini görmek özel bir yere sahip. Elinizde tuttuğunuz kitabın hafızamda canlanan hikâyesi bana bu mutluluğu tekrar yaşattı. Ancak kitabın değeri elbette bu özge nazarla sınırlı değil.

Mustafa'ya doktora tezi için jeoekonomi üzerinde çalışmasını teklif ettiğimde, uluslararası sistemin 21. yüzyıldaki muhtemel güzergâhına dair düşüncelerim olgunlaşmıştı. Türkçede henüz münhasıran bu kavrama odaklanan bir çalışma da mevcut değildi. Liberalizmin pratik işleyiş ve dayandığı anlam zemini bakımından küresel düzeyde sarsılacağı bir yere doğru gittiğimiz kanaatindeydim. Ufukta beliren küresizleşme, ekonominin sistem içindeki anlamını ve devletlerle ilişkilerini de değiştirecekti. Liberal ekonominin ulusal/uluslararası gereklerine, en azından söylem düzeyinde, uymakla yükümlü sayılan güvenlik anlayışından ekonomiyi alet kutusuna, daha açıktan ve doğrudan eklemiş jeopolitik stratejilere doğru yönelişleri beklemek gerekmekteydi. Elbette jeoekonomi de böyle bir çağın daha sık başvurulacak açıklayıcı kavramları arasında yer alacaktı. Jeoekonominin telaffuzu şüphesiz yeni değildi. Ama hem kavramla ilişkili eski politikaların daha sık ve geniş çaplı kullanımıyla hem de adımlamakta olduğumuz tarihsel kırılma dönemlerine özgü yeni stratejilerle gündemdeki yerini genişletecekti. Bu “yeni” ve “yeniden”i beraberce gösterebilecek güzel bir örnek ise ABD-Rusya ilişkileriydi.

Şahidi olmaktan memnuniyet duyduğum tez yazım ve kitaplaşma süreçleri tamamlanıp, çevirmekte olduğunuz sayfalar size ulaşırken küresizleşme güzergâhı da artık açıkça seçilir hâle gelmiş vaziyette. Parmaklarınızın dolaşacağı satırlarda zamanımızı kavramanızı kolaylaştıracak teorik mercekler ve bugüne uzanan dünün

GİRİŞ

Çağımızın uluslararası siyaseti çok katmanlı bir mahiyet arz etmektedir. Klasik dönemlerde gücün askerî boyutuyla yetinen uluslararası ilişkilerin, günümüzde olup bitenin açıklanması adına gücün ekonomik, kültürel, insani boyutlarını hesaba katması elzemdir ve Soğuk Savaş'ın ABD'nin zaferiyle sonuçlanmasının ardından oluşan dünyada ekonomik araçların uluslararası ilişkilerdeki etkisi, askerî araçlarla kıyas edilebilir bir kudrete erişmiş hâldedir. Ekonomik araçların artan etkisi ise SSCB'nin olmadığı bir dünyada, -farklı biçimleri bulunmakla birlikte- tekil bir ekonomik düzenin ABD öncülüğünde kurulmuş olmasına ilişkindir. Uluslararası ekonomik mimari, ABD çıkarları lehine işleyen bir kapitalizm üzerine inşa edilmiştir ve uluslararası sistemin merkezinde askerî kudretin yanında ekonomik kudret bulunmaktadır. Sistemin istikrarı için ekonomik araçlar, askerî araçlara kıyasla daha pratik bir işlev taşımaktadır. ABD, Berlin Duvarı'nın yıkılmasının ardından Demir Perde'yi yırtmış ve Vaşington merkezli küreselleşmenin dünyanın bütününde hâkim paradigma olması adına büyük bir mücadelenin içerisine girerek günümüz dünyasının temellerini atmıştır. Okumakta olduğunuz kitabı ortaya çıkartan arayış ise ABD'nin süreçte hangi politikaları kullandığını, hangi amaçlarla hareket ettiğini, süreçte elde etmek istedikleri adına feda ettiklerini, hedeflerine ne ölçüde ulaştığını, hedefine ulaşamadığı durumlarda politika değişimine nasıl karar verdiğini ve olup biten neticesinde dünyanın nasıl farklılaştığını anlama çabasıdır.

Bir disiplin olarak uluslararası ilişkilerin gelişimi büyük ölçüde II. Dünya Savaşı sonrasında gerçekleşmiş ve esasında ABD dış politikasının tarihi olarak başlamıştır. Uluslararası ilişkilerdeki teoriler, yaklaşımlar ve kavramlar -çoğunlukla- ABD'nin ihtiyaçları ve dünyayı okuma biçiminin bir neticesi olarak oluşmuştur. ABD-SSCB mücadelesinin yaklaşık yarım asırlık zaman zarfında uluslararası si-

1. BÖLÜM

JEOEKONOMİ YAKLAŞIMI VE JEOEKONOMİK STRATEJİLER

Kavramlar, yaklaşımlar ve kuramlar bağlamların neticesi ve ürünü olarak oluşur. Tarih akışını sürdürürken araştırmacılar, geleceği daha çok belirleyeceğine inandıkları belirli bir bağlama odaklanarak ilgili kesitte yaşananların gerçekleşmesinin altında yatan sebepleri kritik ederek bir model üretmeye çalışır. Hangi araştırmacının daha haklı olduğunun yegâne belirleyicisi ise tarihin kendisidir. Jeoekonomi yaklaşımının üretilmesinin temelinde ise SSCB ve ABD arasında süren mücadelede ABD'nin galip gelmesi ve SSCB'nin dağılmasıyla oluşan uluslararası sistem konjonktürü bulunmaktadır. 1980'lerin başından itibaren ABD-SSCB mücadelesinde yaşanan gelişmeler, uluslararası siyasetin dönemindeki doğasında değişiklikler yaşanmasına neden olmuştur. Uluslararası siyasetin pratiğinde yaşanan değişimin teoriye sirayet etmesiyle birlikte ise uluslararası ilişkilerin mevcut kavramları ıslah edilmiş, yeni kavramlar, yeni yaklaşımlar ve yeni kuramlar üretilmiştir. Uluslararası ilişkiler disiplininde günümüzde kullandığımız birçok kavram, yaklaşım ve kuram, ilgili dönemde ortaya çıkmış yahut hatırlanarak ihtiyaçlara uygun biçimde yeniden kurgulanmıştır.¹ Uluslararası ilişkiler, gücün dünyada nasıl dağıldığı ve nasıl kullanıldığı temel problemine cevap vermek maksadını da taşıyan bir disiplindir. İdeolojik, siyasal, askerî, ekonomik, kültürel ve toplumsal boyutlarıyla birlikte ABD-SSCB rekabeti, II. Dünya Savaşı sonrasında yaklaşık yarım asır boyunca dünyadaki güç dağılımının ve kullanımının belirleyicisi olmuştur. Rekabetin şiddeti farklı “dünyalar” oluşmasını beraberinde getirmiştir.² Farklı dünyaların uluslara-

¹ Mehmet Akif Okur, “Güvenlik Çalışmaları, Büyük Kararlar ve “Dünyalar İçindeki Dünyamız”: Tarihsel Kırılma Sürecinin Düşündürdükleri”, içinde *Güvenlik: Kargaşa ve Belirsizlik Çağından Nereye?*, ed. Mehmet Akif Okur (İstanbul: Kocav Yayıncılık, 2017), s. 17.

² Dünya kelimesi, coğrafi bir anlam yüküyle değil Okur'un tanımladığı biçimiyle kullanılmıştır: “Somut tarihsel formları değişiklik arz eden, devlet yapılarını aşkın bir inanç ve normlar, ilişkiler, dayanışma ve ilerleyen safhalarında yönetim/yönetim sistemi.” Okur, “Güvenlik Çalışmaları...”, s. 26.

2. BÖLÜM

MAKBUL RUSYA DÖNEMİ: KAPSAYICI JEOKONOMİK STRATEJİ

Kitabın bu bölümünde ABD'nin Rusya politikası SSCB'nin dağıldığı süreçten Gürcistan'ın işgaline kadar jeoekonomik mercek altında incelenmiştir. ABD-Rusya ilişkileri, sıfırdan inşa edilmiş ve geçmiş tartışmaları olmayan bir alan olmaktan uzak olarak neşet etmiştir. ABD ve Rusya, Soğuk Savaş döneminin güvenlik kaygılarıyla ve ABD'nin muzaffer, Rusya'nın mağlup olduğu bir bağlamda ilişkilere başlamıştır. Rusya'nın Amerikan jeopolitik çıkarlarına geçmişte olduğu düzeyde tehdit arz etmesini yapısal olarak imkânsız kılmak, ABD'nin Rusya politikasının merkezine yerleştirilmiştir. Rusya'nın buna karşılık merkezinde ise geçmişte sahip olduğu mevkiye yeniden erişmek bulunmaktadır. Sıfırlamayla başladığı varsayılan ABD-Rusya ilişkileri, başlangıcından itibaren tarafların merkez yaklaşımlarının çatıştığı bir görünüm sergilemektedir. Amaçların çatışması, Rusya'nın 1990'larda büyük güç hâline gelme metodu olarak -Batı'yla bütünleşmeyi tercih etmesi veya tercih etmek zorunda kalması nedeniyle- Putin'in gücünü tahkim ettiği döneme kadar iş birliği merkezli ilişkiler geliştirilmesine müsaade etmiştir. Ancak Rusya'nın büyük güç olma metodunu değiştirmesinin ardından iş birliği merkezli ilişkiler, yerini rekabet merkezli ilişkilere bırakmıştır ve hâlihazırda mücadele devam etmektedir.

ABD-Rusya ilişkileri jeoekonomik perspektiften incelendiğinde, iki dönemin olduğu görülmektedir. İlk dönem 1992-2008 arasında kapsamaktadır. ABD'nin ilk dönemin başlangıcındaki ana motivasyonu, komünist ekonomik ideolojinin jeopolitik çöküşünün bıraktığı boşluğu, liberal ekonomik düzenle doldurmak üzerine kuruludur. ABD, lideri olduğu dünyasına rakip bir dünyanın yeniden oluşmasını engellemek ve hegemonyasını tahkim edip kalıcılaştırmak adına Rusya'yı sistemin uyumlu bir üyesi hâline getirmek istemiştir. ABD'nin dünyasını tahkim etme yöntemi ise kapsayıcı jeoekonomik strateji olmuştur. ABD; özel sektörü, sivil toplumu, müttefikleri ve uluslararası örgütlerle birlikte Rusya'nın serbest piyasa ekonomisi-

3. BÖLÜM

DIŞLAYICI JEOKONOMİK STRATEJİ DÖNEMİ: “MENFUR RUSYA”

Kapsayıcı jeoekonomik strateji uygulandığı dönemde Amerikan jeopolitik çıkarlarına sunduğu katkının yanı sıra ABD'ye stratejik düzeyde bir üstünlük vermiş ve ABD'nin liderliğindeki sistemin ekonomik anlamda bütünleşmiş bir üyesine dönüştürülen Rusya'ya karşı ekonomik araçların cezalandırıcı biçimde kullanılması yeteneğini ABD'ye kazandırmıştır. 1992'deki düzeyde olmasa bile 2009'da Rusya'ya karşı objektif anlamda gücün her boyutunda ABD'nin üstünlüğün devam etmesinin temelinde kapsayıcı jeoekonomik stratejinin bulunmaktadır ve müteakip dönemde dışlayıcı jeoekonomik stratejiyi işlevsel kılmıştır. Zira dışlayıcı jeoekonomik stratejinin etkili olması için bir sistemin içindeki aktörün o sistemden dışlanması gerekmektedir ve Rusya bu şartı kapsayıcı jeoekonomik strateji sayesinde karşılamaktadır. ABD'nin Rusya'yla yeniden karşı karşıya gelmesine rağmen daha önce kendisine bir savaş kazandıran askerî metotları kullanmak yerine dışlayıcı jeoekonomik stratejiyi seçmesinin gerekçesi ise askerî araçlara ve yöntemlere kıyasla daha az maliyete sahip ekonomik araç ve yöntemlere sahip olmasıdır. Liberal demokratik Batı dünyası dışında, kendisine ait bir dünyası olan SSCB'ye karşı ekonomik araçlarla yürütülecek bir stratejinin başarılı olmak ihtimali zayıf iken kendi Dünyası olmayan ve ABD'nin liderliğindeki dünyanın parçası olan Rusya'ya karşı ABD'nin ekonomik, politik, toplumsal ve kültürel kaldıraçları jeoekonomik stratejiyi kullanmak için gerekli imkânı sağlamıştır. 2025 itibarıyla on yedinci senesinde olan dışlayıcı jeoekonomik strateji, kaldıraçların ekonomik araçlar merkezinde organize edilmesiyle oluşturulmuştur. ABD'nin kendi jeopolitik çıkarları bağlamında Rusya'yı daha demokratik, liberal, özgür, insan haklarına saygılı bir ülkeye dönüştürme politikasını terk ettiği ve sistem içinde kısıtlarken bazı stratejik alanlarda iş birliği tesis etmek istediği dışlayıcı strateji döneminde üç merhale bulunmaktadır. Kapsayıcı jeoekonomik stratejinin tarihsel seyrinde şiddet sürekli olarak azalmış ve stratejinin zirvesi uygulanmaya ilk başladığı yıllarda oluşmuştur. Dışlayıcı jeoekonomik strateji ise düşük

SONUÇ

Soğuk Savaş'ın bitişinden Biden döneminin sonuna kadar geçen zaman aralığındaki ABD'nin Rusya politikası, başkanları aşan bir şekilde ve demokrat/cumhuriyetçi ayrımı olmaksızın Vaşington'un jeoekonomik mantığı benimsediğini ve otuz yılı aşkın süredir büyük strateji olarak jeoekonomik stratejileri kullandığını göstermektedir. Soğuk Savaş'ın muzafferî ABD, liberal kapitalist hegemonyayı tüm dünyaya yaymış ve hegemonyanın lideri olmanın kendisine sunduğu imkân sayesinde dış politikasında ekonomik araçları jeopolitik çıkarlarını koruyup geliştirmek için sıklıkla kullanmıştır. Jeoekonomi literatürünün analitik bir perspektifle kritik edilmesi neticesinde kitapta geliştirilen jeoekonomi tanımı, ekonomik araçların ulusal, bölgesel ve uluslararası jeopolitik çıkarlar için kullanılmasıdır ve ABD, 1992'den bu yana Rusya politikasında ve Rusya'yla ilişkili meselelerde jeopolitik çıkarları için ekonomik araçları kullanmış; askerî metotları kullanmasına gerek kalmadan, otuz yılı aşkın süredir Rusya'yla baş edebilmiştir. Jeoekonominin tanımlamasının ardından literatürün jeoekonomik stratejiler bağlamında gerçekleştirilen kritiği ise stratejilerin oluşum, araçlar, genel özellikler, etkililik ve strateji türleri etkenleri bağlamında bir model uyarınca bütünlük arz ettiğini göstermiştir. ABD'nin Rusya politikasının kritiği ise model uyarınca oluşum, araçlar, genel özellikler, etkililik ve strateji türleri bakımından gerçekleştirilmiş ve sade hâliyle Rusya Federasyonu'nun ortaya çıktığı günden Gürcistan'ın işgal ettiği ana kadar, -kitap kapsamında geliştirilen sınıflandırma uyarınca- kapsayıcı jeoekonomik strateji olarak adlandırılan politikalar bütünü ABD tarafından kullanıldığı görülmüştür. Gürcistan'ın işgalinden itibaren ise -yine kitap kapsamında geliştirilen sınıflandırma uyarınca- dışlayıcı jeoekonomik strateji olarak adlandırılan politikalar bütünü, ABD'nin Rusya politikasını oluşturduğu anlaşılmıştır.